

GRZEGORZ TUTAK ▶▶

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4705-0446>**Wielowymiarowość procesów, problemów i wyzwań
obszaru poradzieckiego**[recenzja książki *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo
na obszarze poradzieckim*]**Multidimensionality of processes, problems and challenges of the
post-Soviet area**[book review *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo
na obszarze poradzieckim*]**Многомерность процессов, проблем и вызовов на
постсоветском пространстве**[рецензия книги *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo
na obszarze poradzieckim*]

W 1991 roku Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich formalnie przestał istnieć. W wyniku jego rozpadu pojawiło się piętnaście państw, które na nowo musiały określić priorytety i kierunki działania. Wielowymiarowość problemów i procesów zachodzących w byłych republikach poradzieckich powoduje, że tożsamość wielu z nich jest wciąż w fazie rozwoju. Recenzowana publikacja podejmuje swym zakresem tematycznym szerokie pole badawcze, skupiając się na czterech zasadniczych obszarach: polityce, prawie, kulturze i bezpieczeństwie. Na całość pracy składa się

dwanaście opracowań różnych autorów pod redakcją Tadeusza Bodio oraz Joanny Marszałek-Kawy. Całość została opatrzona wstępem redaktorów.

Pierwsze opracowanie autorstwa Jacka Sobczaka (*Integracja obszaru poradzieckiego*) stanowi swoistą syntezę przyczyn i ewolucji inicjatyw integracyjnych powstałych po rozpadzie ZSRR. Swoją analizę Autor rozpoczyna od przedstawienia Wspólnoty Niepodległych Państw. Pomimo wyrażonej chęci współpracy przez większość republik poradzieckich, jak dowodzi Autor, od samego początku jej funkcjonowania proces ten przebiegał dość wolno. W dalszej części Sobczak przedstawia inicjatywy gospodarcze, takie jak: Wspólna Przestrzeń Gospodarcza, przekształcona w Centralnoazjatycką Organizację Współpracy, ostatecznie połączona z Euroazjatycką Unią Gospodarczą, czy Unia Gospodarcza działająca w ramach WNP. Innym komponentem współpracy jest przestrzeń bezpieczeństwa, której obecnie instytucjonalnym wyrazem jest Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Autor zwraca także uwagę na genezę i proces kształtowania się Szanghajskiej Organizacji Współpracy, która w jego opinii jest jedną z bardziej aktywnych organizacji międzynarodowych regionu. Zwraca uwagę także na powstanie GUAM – organizacji międzynarodowej tworzonej przez Gruzję, Ukrainę, Azerbejdżan i Mołdawię. Jako przykład integracji w wymiarze bilateralnym Jacek Sobczak wskazuje na Państwo Związkowe Białorusi i Rosji. Zasadniczy wniosek, który wywodzi Autor, jest taki, że pomimo wielu inicjatyw integracji na obszarze poradzieckim, większość z nich okazała nieefektywna. Jest to trafny ogląd rzeczywistości analizowanego obszaru.

Drugi artykuł, zatytułowany *Standardy ochrony własności intelektualnej w państwach członkowskich Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej*, został przygotowany przez Ksenię Kakareko. Autorka rozpoczyna wywód od analizy aktów prawa międzynarodowego, które konstytuują ochronę własności intelektualnej w EUG. Stwierdza, że obecny kształt krajowych porządków prawnych w głównej mierze został ukształtowany przez tradycje prawne Związku Radzieckiego. W dalszej kolejności Autorka przechodzi do analizy porównawczej porządków prawnych Białorusi, Kazachstanu i Rosji. Rozważania zostały podzielone na kilka obszarów z zakresu prawa własności intelektualnej. Zabieg ten należy uznać za słuszny, bowiem systematyzuje przekazywane informacje. Za istotną wadę systemów prawnych wspomnianych państw Ksenia Kakareko uznaje ściśle przywiązanie do obywatelstwa,

które w szczególnych przypadkach może szkodzić kulturze narodowej. Mimo że jednym z założeń EOG była m.in. harmonizacja prawa autorskiego, Autorka wskazuje, że zamiar ten powiódł się w minimalnym zakresie. Euroazjatycka Unia Gospodarcza jest stosunkowo młodą organizacją, w której proces harmonizacji prawa nadal trwa. Niewątpliwie zaletą rozważań jest zestawienie różnic i podobieństw w porządkach prawnych państw członkowskich. W artykule brakuje natomiast wskazania na zmiany, których dokonano w porządkach prawnych państw członkowskich w konsekwencji członkostwa w Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej.

Autorką kolejnego artykułu jest Maria Gołda-Sobczak. Praca zatytułowana *Film narodowy a polityka integracji na obszarze Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej* prezentuje film jako narzędzie propagandy i szerzenia idei komunizmu w polityce ZSRR. W prosty a zarazem ciekawy sposób Gołda-Sobczak przedstawia ewolucję filmu narodowego od czasów radzieckich po współczesne w oparciu o konkretne przykłady. Świetlana przyszłość narodu i idei komunistycznych, szczęśliwe życie pozbawione trosk, milczenie nad bolesnymi momentami historii i trudów życia codziennego – to cechy charakterystyczne filmu radzieckiego, wyłaniające się z analizy. Autorka wskazuje na swego rodzaju punkt zwrotny – pierestrojkę, podczas której doszło do przemiany modelu kulturowego. Próżnia kulturowa, która pojawiła się owym czasie doprowadziła do kryzysu filmu narodowego. Ówczesne społeczeństwo fascynował świat zachodni, czego wynikiem była westernizacja postaw i wartości. Rodzime kino nie jawiło się jako atrakcyjne. Fascynacja Zachodem miała krótkotrwały charakter i już w połowie lat 90. ubiegłego wieku zaczęto na nowo powracać do zachwytu nad rodzimą kulturą. Autorka zestawia problemy i zmiany filmu narodowego, które dokonały się na Białorusi, w Rosji i Kazachstanie oraz analizuje jego rolę w kontekście kształtowania tożsamości narodowej. Jak dowodzi, istnieje związek pomiędzy filmem, rozwojem gospodarczym i tożsamością narodową a kwestią samodzielności politycznej i kulturowej w ramach EOG. Jest to trafne spostrzeżenie, bowiem dobrym przykładem wykorzystywania i manipulacji są działania podejmowane przez Federację Rosyjską w sferze historycznej, kulturowej i informacyjnej.

Artykuł Patrycji Spytek, zatytułowany *Kulisy kinematografii radzieckiej*, przedstawia kultowe filmy czasów radzieckich, do dzisiaj cieszące się w Rosji popularnością. Jako pierwszą produkcję przywołuje „Lecą żurawie”

w reżyserii Michaiła Kałatozowa, który przełamał schemat radzieckiego filmu. Film przedstawia dotąd pomijaną perspektywę rodziców i dzieci podczas wojny. Autorka ukazuje także historię Tatiany Samojłowej, odtwórczynią głównej roli i zdobywczynią Złotej Palmy w Cannes. Punktuje, że to, co dla świata zachodniego było sukcesem, w Związku Radzieckim zostało odczytane jako gorszące i stało się przyczyną nieszczęść aktorki. Innym przykładem jest film „Hełm Aleksandra Macedońskiego”, który ukazał się w 1971 roku. Tutaj także Autorka przedstawia tragizm aktora Sawielija Kramarowa, który w 1974 roku zdobył tytuł Zasłużonego Artysty ZSRR, tak by chwilę później zostać oskarżonym o szyderstwo i prześmiewczy stosunek do obywateli. Poza dotychczasowymi przykładami Patrycja Spytek przytacza przypadek filmu „Moskwa nie wierzy łzom”, który zdobył popularność i uznanie na zachodzie. Produkcja otrzymała statuetkę Oscara za najlepszy film nieanglojęzyczny. Jako ostatni przykład został przywołany film „Iwan Wasilewicz zmienia zawód”, który w wyniku nacisków władzy został poddany cenzurze w sposób wręcz groteskowy. Poprzez przykłady Autorka ukazuje zabiegi ówczesnych władz wobec twórczości filmowej, do których zalicza: cenzurę, ingerencję w obsadę aktorską, częstą zmianę stanowisk wobec produkcji i aktorów, represje oraz marginalizację w życiu społecznym. Dzięki konkretnym przykładom w zręczny sposób została ukazana polityczność kultury czasów radzieckich. Co więcej, przemiany, które dokonały się po 1991 roku, nie przyczyniły się do poprawy tych, których zniszczył system partyjny czasów komunizmu.

Następnie Judyta Bielanowska podjęła rozważania nad charyzmą polityczną Władimira Putina. W artykule stara się udowodnić, że to właśnie wspomniany czynnik legitymizuje polityczne działania Putina. Charakterystykę konkretnych cech, które składają się na całokształt wizerunku prezydenta Rosji, Autorka poprzedza rozważaniami teoretycznymi, których punktem odniesienia jest rozumienie charyzmy w ujęciu weberowskim. Dalsze rozważania skupiają się na aspektach władzy sprawowanej przez Putina, świadczących o jego autentycznej charyzmie politycznej. Rysuje obraz człowieka, który dla narodu rosyjskiego stał się uosobieniem potęgi Rosji, inaczej osobą, która może przywrócić pozycję państwa z czasów ZSRR. Autorka próbuje udowodnić, że obecna pozycja Putina nie byłaby możliwa bez „drużyny wodza”, a więc bliskich i zaufanych współpracowników.

Charyzma polityczna pozwoliła na świadomą manipulację i centralizację władzy, a za rządów Putina tożsamość rosyjską budowano w opozycji do świata zachodniego. Prezydent Rosji niewątpliwie posiada wiele cech przywódczych. Autorka stawia dość prowokujące pytania i słusznie. Stwierdzenie, że do działań legitymizujących poczynania Putina wystarcza wyłącznie jego charyzma, z pewnością należy do kategorii sformułowań prowokujących do dalszej dyskusji.

Kolejna część publikacji, zatytułowana *Religie, polityka, elity i bezpieczeństwo na Kaukazie Północnym*, przygotowana przez Tadeusza Bodio, podejmuje kwestie polityzacji religii i islamizacji polityki na tytułowym obszarze. Analiza zawiera chronologiczny proces kształtowania się religii i jej znaczenia dla płaszczyzny polityczno-kulturowej Kaukazu Północnego. Autor przytacza liczne fakty, dzięki którym odbiorca lepiej zrozumie podejmowaną problematykę, następnie punktuje cechy społeczeństwa i władzy, które prowadziły do zacieśnienia relacji między polityką a religią, wpływu religii na politykę i odwrotnie, polityki na religię. Struktura rozważań została podzielona na trzy okresy: od momentu pojawiania się chrześcijaństwa i islamu w regionie, przez okres sowietyzacji, do czasów poradzieckich. W wyniku przeprowadzonej analizy czytelnik dowiaduje się, że proces korelacji polityki i religii na obszarze Kaukazu Północnego rzutuje na współczesne konflikty i problemy regionu. Autor słusznie stwierdza, że konflikty i problemy, które ujawniły się w latach 90. XX wieku są zderzeniem starego z nowym, tradycji z nowoczesnością. Są one także wynikiem zmiany pokoleniowej, podczas której doszło do zmiany jakościowej postaw wobec dotychczas obowiązującego porządku.

W kolejnym rozdziale Krystyna Gomółka poddaje analizie uczestnictwo i aktywność Azerbejdżanu w organizacjach międzynarodowych i regionalnych. Państwo to, podobnie jako pozostałe były republiki ZSRR, musiało na nowo określić kierunki i priorytety współpracy z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych. Aktywność w polityce zagranicznej zaowocowała uczestnictwem w licznych forach współpracy międzynarodowej. Podstawą do wniosków sformułowanych w artykule stały się dokumenty dotyczące polityki zagranicznej oraz literatura przedmiotu. Autorka przedstawia Azerbejdżan jako państwo czynnie zaangażowane na forum organizacji międzynarodowych i regionalnych. Pomimo, że jest ono uwikłane w konflikt o Górski Krachach, stara się realizować interesy narodowe. Wskazuje, że członkostwo

w organizacjach międzynarodowych było w przeszłości traktowane jako jedna z możliwości rozwiązania wspomnianego konfliktu. Zaletą artykułu są liczne przykłady świadczące o aktywności Azerbejdżanu, dzięki którym opracowanie nie jest jedynie swoistym zestawieniem faktograficznym.

Kamil Pietrasik w artykule pt. *Azerbejdżańskie wsparcie narodu czeczeńskiego na przykładzie pierwszej i drugiej wojny czeczeńskiej* stara się ukazać Azerbejdżan jako sojusznika Czeczenów w walce o niepodległość. Wskazuje na motywy, które legły u podstaw zaangażowania, stwierdzając, że jest to wynik ówczesnej polityki Federacji Rosyjskiej wobec mniejszości etnicznych. Autor w syntetyczny sposób ukazuje różnice w zaangażowaniu podczas obu wojen i podkreśla jednocześnie silne zaangażowanie w pierwszej wojnie czeczeńskiej, kiedy to terytorium Azerbejdżanu stało się miejscem pomocy medycznej i schronienia dla wielu czeczeńskich uchodźców i bojowników. Motywem, który w opinii Autora cementował poparcie dla Czeczenów, był przebiegający przez tamtejsze terytorium ropociąg. W dalszej kolejności Autor przedstawia perspektywę drugiej wojny czeczeńskiej i mniejszego zaangażowania Azerbejdżanu. Powodów takiej zmiany upatruje w pogarszającej się sytuacji wewnętrznej, próbie zamachu na Władimira Putina podczas jego wizyty w tym państwie oraz radykalizacji uchodźców z czasów pierwszej wojny czeczeńskiej. Swoje rozważania Autor podsumowuje konstatacją, iż relacje czeczeńsko-azerbejdżańskie pozostają dobre, czego wyrazem są wizyty Kadyrowa, a Azerbejdżan jest nadal „cichym” sojusznikiem dla sprawy czeczeńskiej.

W następnym artykule Jerzy Szukalski podejmuje zagadnienie instytucjonalnej ochrony praw i wolności zagwarantowanych w konstytucji Uzbekistanu. W swoim wywodzie Autor przedstawia system instytucjonalny, będący gwarantem przestrzegania zapisów konstytucji. Jak wskazuje, przyjęte rozwiązania prawne mają cechy charakterystyczne państw demokratycznych, jednak proces ich implementacji i przestrzegania jest daleki od ideału. Co ważne, pomimo mentalności radzieckiej elit rządzących udało się stworzyć system konstytucyjnych gwarancji, a sam proces wciąż ewoluuje. Kluczową rolę w tym zakresie przypisuje się prezydentowi Uzbekistanu. Autor dostrzega pozytywne zmiany, które nastąpiły po objęciu urzędu prezydenta przez Szawkata Mirzizojewa w 2016 roku, punktuje mankamenty przyjętych rozwiązań prawnych, jednocześnie poddając propozycje, które w jego opinii winny zostać wprowadzone do porządku prawnego Uzbekistanu. Poprzez

zaprezentowaną analizę Autor ukazuje cechę charakterystyczną dla wielu państw obszaru poradzieckiego – swoistą rozbieżność intencji i działań, która została upowszechniona jeszcze za czasów radzieckich.

Ostatni artykuł, zatytułowany *Udział fundamentalistów islamskich z Azji Centralnej w zamachach terrorystycznych na świecie*, został przygotowany przez Grzegorza Nizioła. Autor podejmuje aktualny i ważny temat, rozpoczynając analizę od krótkiej charakterystyki sytuacji regionu, próbując wskazać przyczyny radykalizacji i wzrostu aktywności islamskich terrorystów. W abstrakcie Autor stwierdza, że analizą obejmuje pięć zamachów terrorystycznych. Jest to sformułowanie mylące, bowiem zapoznając się z pracą okazuje się, że analiza dotyczy zamachów terrorystycznych, ale w pięciu państwach. Są to: Niemcy, Stany Zjednoczone, Turcja, Rosja oraz Szwecja. Autor stara się w sposób syntetyczny nakreślić genezę i przebieg aktów terroryzmu, jednoznacznie wskazując na rolę, jaką odegrali w nich islamscy radykałowie wywodzący się z państw Azji Centralnej. Stara się także wykazać, że jest to region, który charakteryzuje się sprzyjającymi warunkami rozwoju grup ekstremistycznych.

Recenzowana publikacja podejmuje wielowymiarową analizę problemów i procesów zachodzących na obszarze poradzieckim. Pomimo wielu autorów całość pracy została napisana w prosty i przyjemny dla odbiorcy sposób. Wartością publikacji są odniesienia do różnorodnych źródeł i przykładów. Autorzy nie unikają stawiania niekiedy kontrowersyjnych tez i wniosków, które niewątpliwie stanowią przyczynek do dalszych rozważań i dyskusji, co należy uznać za wartość niniejszej publikacji.

MGR GRZEGORZ TUTAK

Instytut Nauk o Polityce i Administracji
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14, 20–950 Lublin
grzegorz.tutak@kul.pl

Bibliografia

- Bodio, T., Marszałek-Kawa, J. (red.). (2020). *Polityka, prawo, kultura i bezpieczeństwo na obszarze poradzieckim*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.